

A Critical Analysis of the Book "Locke, God, Equality: *Foundations of John Locke's Political Thought* "

Fardin Moradkhani*

Hamid Yahyavi**

Abstract

Jeremy Waldron's *God, Locke, and Equality* offers a fresh reading of John Locke's political philosophy, emphasizing its theological foundations. Waldron argues that equality in Locke's thought is not merely a legal or political concept but a theological principle, comprehensible only through the lens of humanity's relationship with God. This paper situates Waldron's work within ongoing interpretive debates on Locke, showing that his analysis occupies a central position in the long-standing contest between secular and theological readings of Locke. Waldron's primary concern in revisiting Locke's political thought is to establish a foundation for the idea of "fundamental equality," a foundation that, in his view, contemporary secular approaches in political philosophy fail to justify. According to Waldron, Locke could articulate this principle only based on Christian belief and reference to God. The findings of this study indicate that, despite Waldron's efforts, many enduring puzzles in Locke scholarship remain unresolved. Nonetheless, Waldron's interpretive insight in highlighting the theological roots of Locke's thought, and his creative use of this insight to illuminate the problem of fundamental equality, significantly enhances our understanding of the issue. Waldron's analysis, despite the criticisms that reduce Locke's liberalism to Protestant theology,

* Associate Professor, Department of Law, Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran,
f.moradkhani@basu.ac.ir

** Assistant Professor, Department of Political Science, Faculty of Economics and Social Sciences,
Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran (Corresponding Author), yahyavi@basu.ac.ir

Date received: 01/02/2025, Date of acceptance: 21/04/2025

underscores a critical point: any comprehensive understanding of Locke's thought requires simultaneous attention to both its religious and political foundations.

Keywords: Locke, Equality, Waldron, Political Theology, Christianity.

Extended Abstract

This article offers a critical examination of *God, Locke, and Equality*, a seminal work by contemporary philosopher and jurist Jeremy Waldron, recently translated into Persian. With an analytical and interpretive approach, the authors seek to present the book's structure and central arguments while situating Waldron's position within contemporary Locke scholarship. The principal focus lies in evaluating Waldron's bold thesis that Locke's commitment to "basic equality" is not merely compatible with Christian theology but in fact rests upon it, rendering secular accounts insufficient. In the opening sections, the authors outline Waldron's intellectual background and the significance of his intervention. Unlike his predominantly legal writings, this book demonstrates Waldron's engagement as a political and theological thinker. Grounded in the analytic tradition of Oxford yet influenced by Dworkinian moral reasoning, Waldron returns to Locke to probe a foundational question of modern political theory: on what basis can the equality of all human beings be morally justified? The structure of the book—divided into seven chapters—is reviewed in detail. Waldron interprets Locke not as a secular Enlightenment thinker, but as a deeply Christian philosopher whose political thought cannot be disentangled from theological commitments. From Locke's reading of Genesis and the *imago Dei*, to his views on property, tolerance, slavery, and civil authority, each of these domains, Waldron argues, is intelligible only through the lens of Christian theological anthropology. A significant portion of the article is devoted to examining Waldron's relation to key figures in Locke studies—John Dunn, Peter Laslett, Michael Zuckert, C.B. Macpherson, and Leo Strauss. Waldron is shown to follow Dunn in emphasizing Locke's theological roots, while departing from both Laslett's historicism and Strauss's esotericism. Rejecting the notion that Locke's religious claims are mere rhetorical devices, Waldron argues that such claims are substantive, foundational, and indispensable to Locke's egalitarianism. The article further elaborates on Waldron's distinction between "natural equality" and "political equality" in Locke's theory. The former applies to all humans as created beings, while the latter is reserved for those with the rational capacity to understand and respond to divine commands. For Waldron, this is not a limitation,

but rather a deepening of the moral structure of Locke's thought, grounding equality in a theological rather than merely rationalist or utilitarian framework. Nonetheless, the article also surveys key criticisms of Waldron's thesis. Critics such as Victor Nuovo argue that the book lacks originality, merely reaffirming claims made decades ago. Others accuse Waldron of selective interpretation—forcing all aspects of Locke's thought into a theological mold, downplaying tensions, and failing to grapple adequately with Locke's ambivalence on issues such as women, class, and slavery. Furthermore, Waldron's anti-historicist methodology, though consistent, is seen by some as overly rigid and prone to decontextualization. The article also includes a critique of the Persian translation of the book, noting various terminological ambiguities and questionable equivalencies that may obscure some of Waldron's philosophical nuances. In conclusion, the authors argue that God, Locke, and Equality are of significant value to contemporary political theory and theology, particularly within Persian intellectual contexts. It revives serious engagement with the theological substratum of liberal equality and challenges prevailing secular assumptions in political philosophy. For Iranian scholars, Waldron's approach serves as a methodological exemplar of how to read canonical texts non-anachronistically and with theological attentiveness. Moreover, the book resonates with enduring questions within Islamic political thought regarding divine sovereignty, gender roles, political authority, and the foundations of human dignity and rights. Despite its limitations, Waldron's work represents an essential contribution to both Locke scholarship and the broader discourse on religion and liberalism. It reminds us that foundational concepts such as equality cannot be fully grasped in abstraction from the religious traditions that shaped them. Whether or not one accepts Waldron's theological commitments, his interpretive project compels a reevaluation of the moral underpinnings of modern liberal thought.

Bibliography

- Colman, John. (1983). *John Locke's Moral Philosophy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Cox, Richard H. (1960). *Locke on War and Peace*. Oxford: Oxford University Press.
- De Roover, Jakob, & Balagangadhara, S. N. (2008). "John Locke, Christian Liberty, and the Predicament of Liberal Toleration." *Political Theory*, 36(4), 523–555.
- Dunn, John. (1982). *The Political Thought of John Locke: An Historical Account of the Argument of the 'Two Treatises of Government'*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dworetz, Steven M. (1990). *The Unvarnished Doctrine: Locke, Liberalism, and the American Revolution*. Durham: Duke University Press.

- Jolley, Nicholas. (1999). *Locke: His Philosophical Thought*. Oxford: Oxford University Press.
- Kelly, P. J. (1991). "John Locke: Authority, Conscience and Religious Toleration." In J. Horton & S. Mendus (Eds.), *John Locke: A Letter Concerning Toleration in Focus* (pp. 133–158). London & New York: Routledge.
- Laslett, Peter. (1988). Introduction to: *Two Treatises of Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Macpherson, C. B. (1951). "Locke on Capitalist Appropriation." *Western Political Quarterly*, 4(4), 550–566.
- Marshall, John. (1994). *John Locke: Resistance, Religion and Responsibility*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Miller, Robert T. (2003). "Servants of One Sovereign Master: Review of *God, Locke, and Equality*." *First Things*, 134, 55–58.
- Nozick, Robert. (2023). *Anarchy, State, and Utopia*. Translated by Mohsen Ranjbar. Tehran: Markaz [in Persian]
- Nuovo, Victor. (2003). Review of Jeremy Waldron, *God, Locke and Equality: Christian Foundations of Locke's Political Thought*. *Notre Dame Philosophical Reviews*, 2003(5).
- Nuovo, Victor. (2017). *John Locke: The Philosopher as Christian Virtuoso*. Oxford: Oxford University Press.
- Parker, Kim Ian. (2004). *The Biblical Politics of John Locke*. Waterloo, Ontario: Wilfred Laurier Press.
- Pritchard, Elizabeth A. (2014). *Religion in Public: Locke's Political Theology*. Stanford: Stanford University Press.
- Schwartzman, Joshua. (2005). "The Relevance of Locke's Religious Arguments for Toleration." *Political Theory*, 33(5), 678–705.
- Stolzenberg, Nomi M., & Yaffe, Gideon. (2006). "Waldron's Locke and Locke's Waldron: A Review of Jeremy Waldron's *God, Locke, and Equality*." *Inquiry*, 49(2), 197–221.
- Strauss, Leo. (1953). *Natural Right and History*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tate, John William. (2013). "Dividing Locke from God: The Limits of Theology in Locke's Political Philosophy." *Philosophy and Social Criticism*, 39(2), 131–154.
- unt, B. A. (2016). "Locke on Equality." *Political Research Quarterly*, 69(3), 548–559.
- van Kooten, A. M. (2019). *John Locke's Political Philosophy: Sacred or Secular?* (Unpublished MSc dissertation). University of Edinburgh.
- Waldron, Jeremy (2000). *The Philosophy of Right*. Translated by Mohammad Rasekh. Nameh-ye Mofid, No. 21. [in Persian]
- Waldron, Jeremy (2018). *Legislation: Concepts, Theories, and Principles*. Translated by Hassan Vakilian. Tehran: Negah-e Mo'aser Publishing. [in Persian]

175 Abstract

- Waldron, Jeremy (2022). *God, Locke, and Equality: Christian Foundations of John Locke's Political Thought*. Translated by Kaveh Hosseinzadeh. Tehran: Tarh-e No Publishing. [in Persian]
- Waldron, Jeremy, Dimmock, Wai Chee, & Dan-Cohen, Meir (Eds.). (2012). *Dignity, Rank, and Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Waldron, Jeremy. (2017). *One Another's Equals: The Basis of Human Equality*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wolterstorff, Nicholas. (1996). *John Locke and the Ethics of Belief*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zuckert, Michael. (1994). *Natural Right and the New Republicanism*. Princeton: Princeton University Press.
- Zuckert, Michael. (2004). "Perhaps He Was." *The Review of Politics*, 66(4), 615–639.
- Zuckert, Michael. (2005). "Locke: Religion: Equality." *The Review of Politics*, 67(3), 443–471.

واکاوی انتقادی کتاب لاک، خدا، برابری مبانی مسیحی اندیشه سیاسی جان لاک

فردین مرادخانی*

حمید یحیوی**

چکیده

کتاب خدا، لاک و برابری اثر جرمی والدرون، بازخوانی تازه‌ای از فلسفه سیاسی جان لاک با تأکید بر ریشه‌های الهیاتی آن ارائه می‌دهد. والدرون استدلال می‌کند که برابری در اندیشه لاک نه صرفاً مفهومی حقوقی یا سیاسی، بلکه اصلی الهیاتی است که تنها در پرتو رابطه انسان با خدا قابل فهم است. این مقاله ضمن ارائه تصویری از مجادلات تفسیری اندیشه لاک با تحلیل جایگاه کتاب والدرون در سنت لاک‌پژوهی، نشان می‌دهد که اثر او در بطن مجادله دیرپای میان دو خوانش سکولار و الهیاتی از لاک قرار می‌گیرد. دغدغه محوری والدرون در رجوع به اندیشه سیاسی لاک یافتن بنیادی برای ایده «برابری اساسی» است؛ بنیادی که به باور او رویکردهای معاصر در فلسفه سیاسی سکولار ناتوان از توجیه آن هستند و لاک تنها بر مبنای اعتقادات مسیحی و با ارجاع به خداوند توانست آن تبیین می‌کند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که به رغم این تلاش‌ها بخش مهمی از معماهای لاک‌پژوهشی کماکان حل نشده باقی مانده اما نبوغ تفسیری والدرون در برجسته کردن ریشه‌های الهیاتی اندیشه لاک و خلاقیت او در بهره بردن از این کشف برای تشریح مسئله برابری اساسی درک ما را از این معضل ارتقا خواهد داد. تحلیل والدرون، به‌رغم نقدهایی

* دانشیار گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا همدان، همدان، ایران،
f.moradkhani@basu.ac.ir

** استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا همدان، همدان، ایران
(نویسنده مسئول)، yahyavi@basu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۰۱

که بر تقلیل لیبرالیسم لاک به الاهیات پروتستان وارد است یادآور این نکته است که هرگونه درک جامع از اندیشه لاک مستلزم توجه هم‌زمان به ریشه‌های دینی و سیاسی اوست.

کلیدواژه‌ها: لاک، برابری، والدرون، الهیات سیاسی، مسیحیت.

۱. مقدمه

کتاب خدا، لاک و برابری نوشته جرمی والدرون، اندیشمند و حقوقدان برجسته معاصر، با ترجمه دکتر کاوه حسین‌زاده از سوی انتشارات طرح نو منتشر شده است. والدرون که تحصیلات خود را در آکسفورد گذرانده و از سنت پوزیتیویسم حقوقی آن دانشگاه تأثیر پذیرفته است، در عین حال از راهنمایی‌های رونالد دورکین نیز بهره برده و از حقوقدانانی به شمار می‌رود که نسبت میان حقوق و سیاست را بنیادی می‌دانند. او در این کتاب به بررسی اندیشه‌های جان لاک، یکی از چهره‌های برجسته و تأثیرگذار در فلسفه سیاسی مدرن، پرداخته است. در سنت لاک‌پژوهی کلاسیک، که جان پوکاک از آن با تعبیر «صنعت لاک» یاد می‌کند، توجه اصلی عمدتاً بر جنبه‌های سیاسی و اقتصادی آثار لاک متمرکز بود و الهیات او یا نادیده گرفته می‌شد یا به حاشیه رانده می‌شد. اما در دهه‌های اخیر این پرسش به کانون منازعات پژوهشی بدل شده است که فلسفه سیاسی لاک تا چه اندازه او بر بنیاد الیهاتی استوار است.

در همین راستا، جرمی والدرون، اندیشمند و حقوقدان برجسته معاصر، با تألیف کتاب خدا، لاک و برابری کوشیده است بُعد الیهاتی در اندیشه لاک را در پیوندی درونی با نظریه برابری او بازخوانی کند. با وجود اهمیت این کتاب، جایگاه آن در منازعه تفسیری درباره نسبت میان الیهات و سیاست در اندیشه لاک هنوز به‌طور نظام‌مند تحلیل نشده است. پژوهش حاضر در پی آن است که با بررسی و نقد خوانش والدرون، سهم و ابتکار او را در بازتعریف پیوند الیهات و برابری‌طلبی در اندیشه لاک روشن سازد و نشان دهد که چگونه می‌توان از این خوانش در فهم جدیدی از مبانی فلسفه سیاسی مدرن بهره گرفت.

۲. اهمیت کتاب لاک، خدا، برابری

کتاب «لاک، خدا، برابری» اثر جرمی والدرون از جهات متعددی دارای اهمیت است. نخست آنکه این اثر برخلاف دیگر آثار او صرفاً اثری حقوقی نیست، بلکه نویسنده در مقام

متفکری سیاسی و الهیاتی ظاهر شده است؛ رویکردی که می‌تواند برای فضای حقوقی ایران، که از ارتباط میان حقوق و سایر علوم فاصله گرفته، آموزنده باشد.^۱ دوم، تمرکز عمیق والدرون بر یک اندیشه سده هفدهم یعنی جان لاک و ارائه خوانشی تازه از اوست^۲؛ خوانشی که جایگاه ویژه‌ای در لاک‌پژوهی معاصر یافته است. سوم، برجسته‌سازی ریشه‌های الهیاتی اندیشه لاک است. اکثر اندیشمندان بزرگ غربی بر سنت فکری غرب که بخش مهمی از آن الاهیات است تسلط شگفت‌انگیزی داشته‌اند و همین باعث شده بتوانند با سنت و الاهیات وارد گفتگوی جدی شوند. این اثر نشان می‌دهد لاک نیز در زمره همین افراد بود و تسلطی ژرف بر سنت الاهیاتی داشت. به باور والدرون، مفاهیم بنیادی اندیشه سیاسی لاک چون صیانت ذات یا ارزش کار، در بطن الاهیات مسیحی جای دارند و نمی‌توان آنها را در پرانتز گذاشت (والدرون، ۱۴۰۱: ۲۸۰-۲۸۲).

چهارم، این کتاب مواجهه‌ای انتقادی با شارحان بزرگ لاک چون جان دان و پیتر لسلت دارد. دان گرچه به ریشه‌های الاهیاتی لاک توجه کرد، اما بخش الاهیاتی نوشته‌های لاک را بخش مرده اندیشه او دانست؛ و لسلت سیاست لاک را از فلسفه‌اش جدا می‌کرد. والدرون با رد این دیدگاه‌ها کوشیده است پیوند میان لاک فیلسوف و لاک سیاست‌نویس را بازسازی کند (والدرون، ۱۴۰۱: ۱۰۴). او همچنین مرزهای خود را با اندیشمندانی چون مکفرسون، دورکین و رالز روشن می‌سازد و نقدهایی جدی بر خوانش‌های آنان وارد می‌کند (والدرون، ۱۴۰۱: ۳۰۲، ۴۰۸-۴۰۱).

پنجم، نقطه کانونی اثر، تأکید والدرون بر «برابری اساسی» است. او نشان می‌دهد که برابری در اندیشه لاک بنیانی الاهیاتی دارد و بر حوزه‌هایی چون مالکیت، خانواده، بردگی، حکومت و مدارا سایه می‌افکند (والدرون، ۱۴۰۱: ۲۶۴). او معتقد است که مفهوم برابری در عصر جدید ریشه در اندیشه الاهیات مسیحی دارد و به این ترتیب راه خود را از اندیشمندانی که معتقد به حقانیت عصر جدید و گسست معرفتی جهان جدید با جهان کهن هستند جدا می‌کند. در ابتدای کتاب به صراحت می‌نویسد هدف من این است که نشان دهم اولاً لاک درباره برابری موضعی دارد که بر مبنای الهیاتی استوار است و ثانیاً نشان دهم این تعهد به برابری بنیادی فرض کاربردی مهمی در نظریه لاک است^۳ و دایره نفوذ آن مباحث مربوط به دارایی، خانواده، بردگی، حکومت، سیاست و مدارا را در برمی‌گیرد. در نهایت او به مشکلات برابری در اندیشه لاک هم اشراف دارد از جمله اینکه لاک می‌خواهد

توزیع نامتناسب دارایی را توجیه کند و این با مسئله برابری احتمالا ناهمخوان است (والدرون، ۱۴۰۱: ۲۶۵).

ششم، والدرون با پرهیز از حاشیه‌پردازی، بر متون اصلی لاک تمرکز کرده است. کل این اثر به طور دقیق بر روی متون لاک تمرکز کرده و نمونه‌ای عالی از خوانش یک اندیشمند با تمرکز بر متون اوست.^۴ والدرون کاوش در زمینه و زمانه لاک را از دستور کار پژوهشگر اندیشه خارج می‌کند و با این کار باور خود به تفکیک کار اندیشه‌پژوهی با تاریخ‌پژوهی را نشان می‌دهد. بر این اساس باید گفت رویکرد والدرون در این کتاب با سایر تفاسیر حوزه اندیشه سیاسی از جمله «تاریخ ایده‌ها» متفاوت است. او اذعان می‌کند که متخصص تاریخ اندیشه نیست و مسیر خود را از مورخان اندیشه جدا می‌کند. (والدرون، ۱۴۰۱: ۳۶). از این منظر رویکرد او در مواجهه با متن اصلی و نوشته‌های لاک به رویکرد امثال متن‌گرایانه امثال اشترواس نزدیک‌تر است. هرچند با تفسیر خفیه‌نگارانه اشترواس مخالف است و لاک را در اندیشه الهیاتی خود صادق می‌داند و در این کتاب به آرای اشترواس در خصوص لاک توجهی ندارد. از سوی دیگر با آنکه والدرون به شدت مخالف نگاه تاریخی و زمینه‌گرایانه مکتب کمبریج و امثال اسکینر است اما یک موضوع با آنان هم نظر است و آن اجتناب از زمان‌پریشی تفسیری است. او در مقدمه تاکید می‌کند آگاهانه از زمان‌پریشی اجتناب کرده و می‌داند که لاک با تطورات مفاهیمی مانند جامعه مدنی، دارایی، حقوق در عصر ما آشنا نیست.^۵ (والدرون، ۱۴۰۱: ۳۵).

در نهایت، والدرون نگاهی منصفانه به لاک دارد. او بدون دفاع متعصبانه، به کاستی‌های لاک در موضوع زن و مرد، بردگی یا نابرابری‌ها اشاره می‌کند و اذعان دارد ای کاش لاک چنین چیزی را نگفته بود (والدرون، ۱۴۰۱: ۷۵) به باور او برخی مواضع لاک با نظریه برابری معاصر ناسازگار است (والدرون، ۱۴۰۱: ۶۰-۷۶) با این همه، والدرون بر این باور است که اصل برابری در اندیشه لاک خدشه‌ناپذیر می‌ماند و این مواضع لاک، به رویکرد بنیادین او به مسئله برابری لطمه‌ای نمی‌زند. این کتاب در مجموع، با تمرکز بر الهیات و برابری، تصویری یکپارچه از لاک ارائه می‌دهد و جایگاهی ویژه در ادبیات لاک‌پژوهی معاصر پیدا کرده است.

۳. لاک پژوهی؛ مجادله تفاسیر الهیاتی و سکولار

در حوزه لاک پژوهی، یعنی موضوع محوری این کتاب، یکی از مهم‌ترین مباحث، نسبت اندیشه او با الهیات مسیحی است که بر مبنای آن می‌توان به طور کلی شارحان اندیشه جان لاک را در سه دسته جای داد. نخستین دسته، مفسرانی هستند که بر ریشه‌های الهیاتی اندیشه او تأکید دارند و والدین در این گروه قرار می‌گیرد. این دسته که به «مکتب بازخوانی الهیاتی لاک»^۶ شهرت یافته است، بر این باورند که فهم کامل اندیشه سیاسی و حتی معرفت‌شناسی لاک بدون توجه به مبانی الهیاتی او امکان‌پذیر نیست. جان دان از مهم‌ترین نمایندگان این رویکرد در اثر کلاسیک خود اندیشه سیاسی جان لاک بر این نکته تأکید می‌کند که بدون در نظر گرفتن زمینه الهیاتی سده هفدهم، اندیشه لاک به درستی قابل تبیین نیست. (Dunn, 1982: xi) به باور او مفاهیم کلیدی در فلسفه لاک، همچون «وظیفه»، «قانون طبیعی» و «حقوق طبیعی»، همگی ریشه در الهیات مسیحی دارند؛ بدین معنا که قانون طبیعی چیزی جز اوامر الهی نیست و حقوق طبیعی نیز صورتی از تکالیف الهی انسان به شمار می‌رود. الیزابت پریچارد نیز در کتاب «دین در عموم: الهیات سیاسی لاک» بیان می‌کند که «پروژه لاک به‌طور دقیق‌تر باید یک الهیات سیاسی نامیده شود تا یک دین مدنی» (Pritchard, 2014: 10). در همین راستا، نیکلاس وولترستورف در کتاب جان لاک و اخلاق باور بر آن است که لاک در گفتاری در فاهمه تحت تأثیر الهیات ایمان معقول قرار داشته است. او می‌کوشد نشان دهد که ایمان مسیحی بر پایه‌های عقلانی استوار است و تعارضی با عقل ندارد (Wolterstorff, 1996). ویکتور نووو نیز در اثر خود با عنوان جان لاک، فیلسوف مسیحی، لاک را مسیحی‌ای معتقد و پایبند معرفی می‌کند که هدف او آشتی دادن ایمان مسیحی با فلسفه تجربی است (Nuovo, 2017). مرور این آثار نشان می‌دهد که مفسران الهیاتی، اگرچه در جزئیات تفسیر متفاوت‌اند، اما در یک نکته هم‌داستان‌اند: اندیشه لاک را نمی‌توان جدا از بستر دینی و الهیاتی زمانه او فهمید.

دسته دوم شارحان لاک، طرفداران خوانش سکولار از اندیشه او هستند. لئو اشتراوس در کتاب حقوق طبیعی و تاریخ از بنیان‌گذاران یکی از رادیکال‌ترین این خوانش‌ها به شمار می‌رود. او با تکیه بر روش «خفیه‌نویسی» در متون کلاسیک، استدلال می‌کند که لاک یک اپیکوری مدرن است که الهیات را صرفاً به‌عنوان پوششی برای پنهان‌سازی دیدگاه‌های ماتریالیستی و سکولار خود به کار می‌گیرد. (Strauss, 1953) به باور اشتراوس، تعریف خیر و شر بر اساس لذت و الم در اندیشه لاک، در واقع صورت‌بندی اخلاقی هابزی را تداوم

می‌بخشد و جایگزین وظیفه با حق ذاتی فرد می‌شود. هرچند اشتراوس تنها یک فصل از حقوق طبیعی و تاریخ را به لاک اختصاص داده است، اما شاگرد او ریچارد کاکس این قرائت را در اثری مستقل بسط داد و نشان داد که حتی در نظریه جنگ، لاک به هابز نزدیک‌تر است تا به سنت الهیاتی قانون طبیعی (Cox, 1960).

چهره دیگری که لاک را در چارچوب سکولار تحلیل کرده، سی. بی. مک‌فرسن است. او در فضای غالب چپ می‌نویسد و لاک را تدوین‌گر فلسفی مالکیت خصوصی بورژوازی و الهیات لاک را امری در خدمت نظریه کاملاً ماتریالیستی او می‌داند. (Macpherson, 1951) از منظر مک‌فرسن، نظریه مالکیت لاک — که بر کار به‌عنوان بنیان مالکیت استوار است — ایدئولوژی جامعه سرمایه‌داری در حال ظهور را نمایندگی می‌کند. در این خوانش، الهیات نقشی حاشیه‌ای و صرفاً توجیه‌گر می‌یابد. رابرت نوزیک نیز در کتاب بی‌دولتی، دولت و آرمان‌شهر می‌گوید اندیشه سیاسی لیبرال در قرن بیستم وارث لاک است. به باور او تأکید لاک بر مالکیت، بنیاد حق فردی خودبنیاد را می‌گذارد؛ امری که در تعارض آشکار با خوانش الهیاتی قرار دارد (نوزیک، ۱۴۰۲).

پیتر لاسلت با تصحیح انتقادی کتاب دو رساله در باب حکومت و مقدمه مفصل خود بر آن، رویکردی تاریخ‌گرایانه اتخاذ کرد. (Laslett, 1988) او کوشید با قرار دادن لاک در زمینه نزاع با فیلمر، قرائت الهیاتی را به حاشیه براند. به نظر لاسلت، لاک بیش از آنکه فیلسوفی نظام‌مند با مبانی متافیزیکی باشد، نظریه‌پرداز انقلابی است که الهیات را نه به مثابه بنیاد فلسفی بلکه همچون ابزاری سیاسی در جدال‌های زمانه خویش به کار می‌گیرد. به طور کلی در این خوانش می‌توان نظریه سیاسی لاک را از مبانی الهیاتی آن جدا کرد و آن را بر پایه‌های سکولار مانند خودمختاری عقلانی یا قرارداد اجتماعی بازسازی کرد، بدون آنکه به کلیت آن آسیب جدی وارد شود.

بر هر یک از دو رویکرد — خوانش الهیاتی و خوانش سکولار از اندیشه لاک — نقدهایی جدی وارد شده است. مهمترین نقدهای به خوانش الهیاتی این است که نخست، این رویکرد به کلی از جنبه‌های سکولار اندیشه لاک غفلت می‌ورزد و مباحثی چون حکومت محدود، رضایت و حق انقلاب را به حاشیه می‌راند. دوم، برای دستیابی به خوانشی یکدست، تناقض‌ها و تنش‌های درونی اندیشه لاک نادیده گرفته یا کم‌رنگ می‌شوند. سوم، در جایی که استدلال‌های لاک با شکاف یا تعارض مواجه می‌گردد، مفسران الهیاتی به خداوند متوسل می‌شوند و آن را به عنوان تبیین نهایی عرضه می‌کنند. چهارم، این

واکاوی انتقادی کتاب لاک، خدا، برابری ... (فردین مرادخانی و حمید یحیوی) ۱۸۳

رویکرد فضای سیاسی زمانه لاک را نادیده می‌گیرد؛ در حالی که لاک در بستر منازعه با اندیشه‌هایی چون فیلمر قلم می‌زد و در پی حل یک مسئله سیاسی مشخص بود، نه نگارش رساله‌ای صرفاً الهیاتی.

در مقابل، خوانش سکولار نیز با انتقادهایی اساسی روبه‌روست. نخست، مفسران این دسته لاک را به‌زور در قالب‌های پیش‌ساخته خود قرار می‌دهند؛ برای نمونه، اشتراوس بسیاری از شواهد متنی را نادیده می‌گیرد یا کم‌اهمیت جلوه می‌دهد. دوم، این رویکرد حجم گسترده آثار الهیاتی لاک را نادیده می‌گیرد؛ در حالی که انکارناپذیر است بخش بزرگی از عمر فکری او صرف نگارش متون الهیاتی شده است. سوم، خوانش سکولار با جدا کردن لاک از فضای مذهبی و فکری عصر او، دچار تحریف تاریخی می‌شود. باید توجه داشت که در قرن هفدهم مرز روشنی میان سیاست و الهیات وجود نداشت و این دو حوزه درهم‌تنیده بودند.

حوزه نقد	خوانش الهیاتی	خوانش سکولار
غفلت نظری	نادیده‌گرفتن جنبه‌های سکولار اندیشه لاک؛ بی‌توجهی به مفاهیمی چون حکومت محدود، رضایت و حق انقلاب	تحمیل قالب‌های پیش‌ساخته بر لاک؛ به‌ویژه در قرائت اشتراوس که شواهد متنی را نادیده می‌گیرد
انسجام مفهومی	کمرنگ‌کردن یا نادیده‌گرفتن تناقض‌ها و تنش‌های درونی اندیشه لاک برای ارائه خوانشی یکدست و الهیاتی	نادیده‌گرفتن گستره وسیع آثار الهیاتی لاک، با وجود سهم قابل توجه این آثار در عمر فکری او
روش تفسیر	توسل مکرر به خداوند در مواجهه با شکاف‌ها و تعارض‌های نظری لاک	جدا کردن لاک از فضای مذهبی و فکری عصر خود و ارائه تفسیری غیرتاریخی
بستر تاریخی	بی‌توجهی به فضای سیاسی سده هفدهم؛ غفلت از اینکه لاک علیه اندیشه‌هایی چون فیلمر و برای حل مسئله‌ای سیاسی می‌نوشت، نه برای تأسیس نظام الهیاتی	بی‌توجهی به درهم‌تنیدگی سیاست و الهیات در قرن هفدهم؛ نادیده‌گرفتن پیوند ناگسستنی میان دو حوزه در زمانه لاک

بررسی دو رویکرد الهیاتی و سکولار در تفسیر اندیشه لاک نشان می‌دهد که هر یک با وجود نقدهای جدی، سهمی اساسی در شکل‌گیری لاک‌پژوهی معاصر داشته‌اند. حقیقت این است که هیچ یک از دو خوانش به تنهایی نمی‌توانند اندیشه لاک را توضیح دهند و درک جامع از لاک مستلزم ترکیب حساسیت‌های هر دو است. خوانش الهیاتی در نشان دادن انگیزه‌ها و مبانی متافیزیکی لاک و خوانش سکولار در نشان دادن تأثیر ماندگار و

سکولار لاک قوی است. تنها از خلال چنین رویکرد تلفیقی می‌توان پیچیدگی اندیشه لاک را دریافت و از ساده‌سازی‌های یک‌جانبه پرهیز کرد.^۷

۴. والدرون و ریشه‌های الهیاتی اندیشه لاک

مرور سنت لاک‌پژوهی نشان می‌دهد که در سال‌های نخستین در تحقیقات لاک‌شناسی اعتقادات مذهبی لاک چندان مورد توجه نبود و مناقشه اصلی میان دو قرائت مسلط جریان داشت که یکی لاک را هابزی رمزنگار و دیگری او را نظریه‌پرداز مدافع استثمار سرمایه‌داری معرفی می‌کرد. در این فضای تفسیری، بُعد الهیاتی اندیشه لاک اساساً مغفول ماند. با این حال، طی چند دهه اخیر کانون توجه لاک‌پژوهان تغییر کرده و پرسش‌های تازه‌ای پدید آمده است: آیا لاک حقیقتاً متفکری دیندار بود یا تنها به دینداری تظاهر می‌کرد؟ و تا چه اندازه دستگاه فکری او بر مبانی الهیاتی استوار است؟ بنابراین در حوزه لاک‌پژوهی اگرچه مطالعات متعددی به جنبه‌های سیاسی و اقتصادی اندیشه لاک پرداخته‌اند، اما نسبت میان الهیات و فلسفه سیاسی او همچنان محل نزاع است و به‌روشنی روشن نشده که کدامیک بنیادین‌تر است. شکاف پژوهشی که کتاب لاک خدا برابری جرمی والدرون در آن شکل می‌گیرد دقیقاً در این نقطه است.

والدرون در این اثر، لاک را به‌مثابه متفکری مسیحی معرفی می‌کند و برای نخستین بار با استدلال‌هایی منسجم نشان می‌دهد که تمایز میان الهیات طبیعی لاک و نسبت او با مسیحیت با دقت بیشتری قابل شناسایی است. به باور او، خداناباوران سخنان لاک را به‌درستی درک نمی‌کنند و بنابراین نباید او را متفکری سکولار دانست. والدرون در این اثر با پیروی از جان دان بر این نکته تأکید دارد که برداشت لاک از برابری بر مبانی الاهیاتی استوار است و تفسیر این مفهوم به‌عنوان آموزه‌ای سکولار، تحریفی از اندیشه اوست. زیرا این برابری تنها در پرتو نوعی تلقی خاص از رابطه میان انسان و خدا قابل فهم است. والدرون با جزئیات نشان می‌دهد که بسیاری از ادعاهای لاک را نمی‌توان بدون توجه به پیشینه پروتستانی او فهمید (De Roover and Balagangadhara. 2008: 526). او نیز نظیر شماری از مفسران لاک، آموزه‌های پروتستانی را پایه نظریه سیاسی لاک می‌داند. (Kelly, 1991; Parker, 2004; Schwartzmann, 2005)

والدرون استدلال می‌کند که هیچ راهی برای بازسازی نظریه لاک بدون ارجاع به تفکر مسیحی وجود ندارد. بنابراین برخلاف دیدگاه مفسرانی نظیر زاکرت (Zuckert, 2005) و تیت

(Tate, 2013) نمی‌توان این پیش‌زمینه الهیاتی را در «پرانتز» گذاشت و فلسفه سیاسی لاک را به‌مثابه نظریه‌ای صرفاً سکولار بازخوانی کرد. (van Kooten, 2019: 5).

با فرض پذیرش بحث والدرون، مسئله دیگری که در این بحث مطرح می‌شود جایگاه باورهای مذهبی لاک در نظریه سیاسی لاک است. اگرچه برخی از محققان، مانند اشتراوس (Strauss.1953) و لسلت (Laslett.1988)، که بر تمایز لیبرالیسم لاک و الهیات او تأکید می‌کنند، تعهد او به مسیحیت را نادیده گرفته‌اند. با این حال، از آغاز دهه ۱۹۸۰، با جان کولمن (Colman.1983) مطالعات لاک‌پژوهی در جهت متفاوتی شروع به کار کرد و علاقه به پیشینه مذهبی لاک و ارتباط آن با نظریه سیاسی و اخلاقی او افزایش یافت. در این زمان لاک‌پژوهان درگیر این پرسش شدند که آیا نظریه سیاسی لاک باید به عنوان پایه لیبرالیسم سکولار خوانده شود یا به عنوان یک الهیات سیاسی پروتستان یا هر دو؟ یعنی اگر بپذیریم فلسفه سیاسی لاک دارای مبانی الهیاتی باشد، اما به لیبرالیسم سکولار نیز شکل داده باشد، چه عواقبی خواهد داشت؟ از سوی دیگر اگر مدل لیبرالی مدارا، سکولاریزه کردن الهیات آزادی مسیحی و تقسیم آن جامعه به یک پادشاهی سیاسی موقت و پادشاهی معنوی مسیح است؛ بر این اساس، هنگامی که مدارای لیبرال از مرزهای غرب مسیحی فراتر می‌رود یا زمانی که جوامع غربی چندفرهنگی می‌شوند، ممکن است معنای خود را از دست بدهد (De Roover and Balagangadhara.2008: 523).

علاوه بر این مشکل، مسیحیتی که والدرون به لاک نسبت می‌دهد نسخه خاصی از پروتستانیسم است که به طور قابل توجهی فرقه‌ای‌تر و محافظه‌کارانه‌تر از آن چیزی است که بسیاری از پروتستان‌های لیبرال امروزی مایل به پذیرش آن هستند. لاک‌ی که والدرون معرفی می‌کند حتی ممکن است فرقه‌گراتر و محافظه‌کارتر از لاک تاریخی واقعی باشد زیرا باورهای مذهبی یعنی اصول اصلی الهیات سنتی پروتستان که والدرون فکر می‌کند برای برابری لیبرال ضروری است، با ارزش‌های بنیادی لیبرال در تضاد است (Stolzenberg and yaffe.2006:213).

در حقیقت والدرون موفق نمی‌شود ضرورت اعتقاد دینی به برابری را اثبات کند ولی کاوش قانع‌کننده‌ی او درباره ریشه‌های مسیحی نظریه سیاسی لیبرال و ریشه‌های لیبرال الهیات مسیحی را نمی‌توان نادیده گرفت (Stolzenberg and yaffe.2006: 215). بویژه در زمانه‌ای که میان جهان‌بینی‌های لیبرال و مذهبی شکافی اساسی وجود دارد، کتاب والدرون که جسورانه رابطه یکپارچه‌ای بین لیبرالیسم و ایمان مذهبی را طرح می‌کند، رویدادی

جالب است. به نظر والدرون، دین نه تنها با لیبرالیسم سازگار است، بلکه برای آن کاملاً ضروری است.

والدرون از ما می‌خواهد در مورد بیگانگی تفکر لیبرال معاصر از مذهب تجدیدنظر کنیم. او استدلال می‌کند که باورهای مسیحی لاک برای تفکر او در مورد برابری انسانی ضروری هستند و در هسته توجیه او برای این اصل قرار دارند، به طوری که بدون فروپاشی کل نظریه برابری، نمی‌توان مبانی الهیاتی آن را حذف کرد (Stolzenberg and yaffe.2006: 186) به باور والدرون شاید بتوانیم به یک مفهوم کاملاً سکولار از برابری انسانی بسنده کنیم، اما به عنوان یک موضوع تاریخی اخلاقی، این مفهوم بر مبنای دین شکل گرفته است. از این منظر مفهوم انسان به عنوان موجودی که در کنار دیگر انسان‌ها زندگی می‌کند، بدون حضور مفهوم دینی که آن را شکل داده، شروع به از هم پاشیدگی می‌کند (De Roover and Balagangadhara.2008: 531). لاک می‌گوید که خداوند ما را برابر آفریده است و درک درست این برابری از درک مردان و زنان معمولی به عنوان مخلوقات خدا که به شکل او آفریده شده‌اند جدایی‌ناپذیر است. در خوانش والدرون اهدافی که محتوای اصطلاحات مربوطه را شکل می‌دهند، نه از علایق خودمان، نه از ایده‌ها یا نظریه‌های سکولار بلکه از کتاب مقدس استخراج شده است (Stolzenberg and yaffe.2006: 196).

بدین ترتیب به عنوان جمع‌بندی این بحث باید گفت در مبحث ریشه‌های الهیاتی اندیشه لاک به عنوان جدی‌ترین مجادله کنونی لاک‌پژوهی، والدرون بر این باور است که اندیشه سیاسی لاک بدون مبانی الهیاتی‌اش، به‌ویژه باور به برابری انسان‌ها به مثابه مخلوقات خداوند، قابل فهم نیست و اساساً لیبرالیسم لاک بر پایه ایمان مسیحی شکل گرفته است. این تفسیر والدرون در نقطه مقابل مفسرانی همچون اشتراوس و زاکرت است که مؤلفه‌های دینی را نوعی پوشش یا حاشیه قابل حذف می‌دانند و لاک را بنیان‌گذار لیبرالیسمی سکولار تلقی می‌کنند. البته در این میان، دیدگاه‌های میانه‌تری نیز وجود دارد که تلاش می‌کنند میان ابعاد مذهبی و سیاسی اندیشه لاک پیوندی برقرار کنند. در نهایت، مجادله اصلی نه تنها به تفسیر اندیشه لاک، بلکه به نسبت میان دین و لیبرالیسم بازمی‌گردد؛ اینکه آیا لیبرالیسم مدرن به‌راستی می‌تواند از ریشه‌های دینی‌اش گسسته شود یا همچنان ناگزیر از آن تغذیه می‌کند.

۵. مسئله «برابری اساسی»

به طور کلی، مسئله اصلی والدرون در مواجهه با اندیشه سیاسی جان لاک، چیزی است که او آن را «برابری اساسی» می‌نامد. مقصود او از برابری اساسی نه یک هدف صرفاً سیاسی یا اقتصادی برای تضمین توازن ثروت یا درآمد، بلکه تعهدی عمیق‌تر به یکسان‌نگاری همه انسان‌ها در مقام برخورد و داوری است؛ تعهدی که به‌نظر والدرون زیربنای تمامی اهداف برابری‌خواهانه در عرصه‌های مختلف حیات اجتماعی به شمار می‌رود. او با استناد به لاک یادآور می‌شود که انسان‌ها ذاتاً در وضعیت برابری قرار دارند؛ جایی که همه دارای قدرت و صلاحیت قضایی متقابل‌اند، هیچ‌کس چیزی بیش از دیگری ندارد، هر فرد هم‌سنگ بزرگ‌ترین‌هاست و تابع هیچ‌کس نیست. والدرون تأکید می‌کند این اصل، اساساً الهیاتی است و باید آن را به‌عنوان مهم‌ترین حقیقت درباره مقصود خدا از آفرینش انسان و جهان، همراه با پیامدهای اجتماعی و سیاسی آن درک کرد (Miller, 2003: 1).

لاک در این زمینه با تفسیر سستی از آموزه «آفرینش انسان بر صورت خدا» — که بر عقلانیت فطری انسان تأکید دارد — مخالفت می‌کند. از نظر او، برابری نیازمند تمایزی آشکار میان موجوداتی است که از یک سو در اصل آفرینش برابرند، اما از سوی دیگر، واجد ظرفیت‌های متفاوت‌اند. لاک قائل به تمایزی اساسی میان موجوداتی است که توانایی انتزاع دارند و آنهایی که فاقد این توانایی‌اند. به تعبیر والدرون، همین ظرفیت فکری است که به‌طور خاص «انسانی» محسوب می‌شود؛ ظرفیتی که حیوانات وحشی فاقد آن‌اند. اگر برخی از انسان‌ها به‌دلیل ناتوانی یا آسیب‌دیدگی فاقد این توانایی باشند، لاک بر آن است که آنان در برابری اولیه انسانی مشارکت ندارند. این البته به معنای بی‌ارزشی اخلاقی آنان نیست، اما حذفشان از مشارکت در جامعه سیاسی را توجیه می‌کند. به بیان دیگر، از نظر لاک، دیوانه و عاقل از حقوق سیاسی یکسان برخوردار نیستند.

والدرون استدلال می‌کند باید دلیلی اخلاقی برای شرط وجود حداقلی از ظرفیت فکری وجود داشته باشد. اینجاست که الهیات وارد عمل می‌شود: تنها با فرض برخورداری از این ظرفیت، انسان‌ها می‌توانند خالق خود را بشناسند و وظایف خویش را دریابند. به‌زعم لاک، نشانه‌های وجود خداوند چنان آشکار است که هر موجود عاقل در صورت تأمل نمی‌تواند آن را نادیده بگیرد. از این‌رو، والدرون تأکید می‌کند توانایی عقلانی انسان همان چیزی است که امکان فهم خدا و پاسخ‌گویی مسئولانه در برابر او را فراهم می‌کند. به نقل از لاک، «همه ما بندگان یک ارباب مقتدریم که به دستور او به جهان فرستاده شده‌ایم».

این مدعا برای یک متفکر پروتستان، که غالباً در بیان دیدگاه‌های مذهبی خود جانب احتیاط را رعایت می‌کند، بسیار برجسته است؛ چراکه اغلب فرقه‌های پروتستان از چنین ادعاهایی درباره قدرت عقل انسانی پرهیز داشتند. آموزه‌ای که وجود خدا را قابل اثبات عقلانی می‌داند، بیشتر خصلتی کاتولیکی دارد. با این حال، موضع لاک بسیار جسورانه‌تر از دیدگاه کاتولیک است؛ زیرا کاتولیک‌ها هرگز بر این باور نبوده‌اند که فهم وجود خدا امری بدیهی یا آسان برای هر انسانی با توانایی‌های عادی ذهنی باشد. بنابراین مقدمات الاهیاتی لاک، همان‌طور که والدرون نشان می‌دهد، نه در پروتستانیسم و نه در کاتولیسیسم جایگاهی آشکار ندارد (Miller, 2003: 2).

مسئله اما زمانی پیچیده‌تر می‌شود که پرسش از جایگاه این برداشت الاهیاتی در جامعه‌ای دموکراتیک و کثرت‌گرا مطرح شود؛ جامعه‌ای که در آن آموزه‌های مسیحی مورد اجماع همگان نیست. والدرون در پاسخ، با نقد دیدگاه رالز، سه نکته را برجسته می‌سازد: نخست، او به موضع رالز اشاره می‌کند که در عرصه سیاست و عقل عمومی تنها استدلال‌هایی پذیرفتنی‌اند که بتوان انتظار داشت همه افراد معقول آنها را بپذیرند. والدرون معتقد است اگر بنیاد تعهدات خود به برابری را بررسی کنیم، درمی‌یابیم بیان برخی از مهم‌ترین تعهدات برابری خواهانه بدون توسل به مبانی مذهبی ناممکن است. بنابراین، دیدگاه رالزی خود نامعقول جلوه می‌کند (Miller, 2003: 3).

دوم، والدرون بر آن است که نظریه اجماع اخلاقی رالز نیز پیش‌فرض‌هایی درباره شخصیت اخلاقی، عدالت و خیر دارد که برای بسیاری در جامعه ما پذیرفتنی نیست. سوم، او تأکید می‌کند برابری تنها زمانی کارکرد خواهد داشت که در میان کسانی که مشمول آن هستند، تقدیس و پذیرفته شود؛ و از نظر لاک، این امر تنها زمانی ممکن است که برابری بر آموزه‌های دینی استوار گردد. والدرون نتیجه می‌گیرد که تجربه قرن‌هایی که سیاست و عقل عمومی از این پایه‌ها جدا شده، احتیاط‌ها و سوءظن‌های لاک را توجیه‌پذیر می‌سازد. این استدلالی عملگرایانه است، زیرا در جامعه‌ای مانند آمریکا که غالباً مسیحی است، نظریه‌ای مسیحی بهترین شانس برای جلب پذیرش عمومی برابری خواهد بود.

با این همه، والدرون پاسخی قطعی به این معضل ارائه نمی‌دهد، اما در نهایت متمایل است باور کند که تعهد به برابری انسانی زمانی منسجم‌تر و جذاب‌تر خواهد بود که بر حقیقتی الاهیاتی، به‌ویژه میراث مسیحی، استوار گردد. او بحث مهم نسبت این نظریه آشکارا مسیحی با جامعه‌ای دموکراتیک و کثرت‌گرا را به صفحات پایانی کتاب واگذار

می‌کند؛ موضوعی که به‌درستی شایسته توجهی بیش از این بود. حتی اگر استدلال والدرون درست باشد که بیان برخی تعهدات برابری‌خواهانه بدون مبانی مذهبی ناممکن است، همچنان این پرسش باقی است که چگونه می‌توان نهادهای سیاسی مشترک را برای کسانی با دیدگاه‌های مذهبی و فلسفی متفاوت توجیه کرد؟ (Schwartzman, 2005: 699). با این حال، والدرون مدعی است الهیات لاک بنیانی محکم‌تر برای برابری سیاسی اساسی فراهم می‌آورد، در قیاس با رویکردهای سکولاری که تنها به ادعای برابری بسنده می‌کنند.

لاک در نظریه سیاسی خود دو مفهوم متمایز از برابری را تثبیت کرده است: نخست، «برابری طبیعی» که شامل همه انسان‌ها صرف‌نظر از ظرفیت عقلانی آنان است و حقوقی چون زندگی، آزادی و مالکیت را در بر می‌گیرد؛ و دوم، «برابری قانون‌گرا» که ناظر به مجموعه‌ای از افرادی است که قانون طبیعی را به رسمیت می‌شناسند. این تمایز به رفع تعارض میان «کرامت جهانی» و ماهیت طردکننده «شهروندی» در لیبرالیسم یاری می‌رساند. والدرون، همانند زاکرت (Zuckert, 1994; 2004; 2005) تفسیر تأثیرگذاری از برابری لاک عرضه می‌کند و می‌کوشد به ضعف‌های هنجاری قرائت‌های برابری‌خواهانه پاسخ دهد. او برابری لاک را مبتنی بر قابلیت می‌داند که انسان را قادر می‌سازد وجود خدا را استدلال کند و وظایف خویش را دریابد. از نظر او، دولت‌ها نباید در جایگاه فرد در برابر خداوند و تلاش او برای رستگاری دخالت کنند. هرچند این دیدگاه مخالفانی دارد (Hunt, 2016: 12). والدرون بر این باور است که معیارهای سکولاری همچون مالکیت بر خویش یا حداقل عقلانیت، ناکافی‌اند؛ اما معیار هنجاری او، هرچند بنیادی‌تر است، با مشکل غیرجهان‌شمول بودن مواجه می‌شود.

برخی محققان فرض کرده‌اند که این دو نوع برابری یکسان‌اند و از این رو، به‌زعم زاکرت بی‌اهمیت و به‌زعم والدرون بی‌اثرند. در مقابل، «تز دو لایه‌ای برابری» چارچوبی روشن‌تر برای انواع نهادهای سیاسی در جامعه لاک فراهم می‌آورد و ابهامات مربوط به بلوغ طبیعی انسان بدون آموزش خاص را برطرف می‌کند (Hunt, 2016: 22). در واقع، با توجه به مقدمات رساله دوم لاک، دشوار است که از این تز اجتناب کرد. لاک با استناد به قانون طبیعی — که به‌واسطه عقل قابل شناخت است — و تعریف قدرت سیاسی به‌مثابه اجرای آن، برابری اساسی را از ویژگی‌های خاص ذهن و شخصیت لازم برای تحقق پایدار آن جدا می‌سازد.

تمام لاک‌پژوهان بر این نکته توافق دارند که حکومت مشروع باید بر احترام به حقوق اساسی و کرامت جهانی انسان استوار باشد. مسئله کلیدی آن است که همه اعضای قرارداد اجتماعی باید به برابری طبیعی انسان‌ها، کرامت برابر و حقوق ذاتی آنان اذعان کنند. در غیر این صورت، قانون‌گذاری می‌تواند به جنگ‌های تلافی‌جویانه بر اساس نارضایتی‌های تاریخی و اختلافات سیاسی دامن بزند. رضایت مردم — چه آنان که در قدرت‌اند و چه آنان که از آن طرد شده‌اند — شرط لازم مشروعیت قوانین است (Hunt, 2016: 28).

در نهایت، باید گفت تحلیل والدرون از اندیشه سیاسی لاک، با تمرکز بر مفهوم «برابری اساسی»، تلاشی است برای یافتن بنیانی عمیق‌تر و هنجاری‌تر برای برابری انسانی که بتواند در برابر چالش‌های نظری و عملی جوامع معاصر ایستادگی کند. والدرون با تأکید بر ظرفیت فکری انسان به عنوان پایه‌ای برای درک خدا و وظایف دینی، برابری را نه صرفاً به عنوان یک ساختار حقوقی یا سیاسی، بلکه به مثابه تعهدی الهیاتی و هستی‌شناختی معرفی می‌کند. با این حال، این چارچوب در جامعه‌های کثرت‌گرای مدرن، که باورهای دینی در آن‌ها متنوع یا حتی غایب است، با چالش‌هایی جدی مواجه است. بنابراین، اگرچه رویکرد والدرون در ارائه خوانشی دینی از برابری، بُعدی اخلاقی و معنوی به این مفهوم می‌بخشد، اما هم‌زمان نشان می‌دهد که توجیه برابری اساسی در جوامع لیبرال نیازمند تلاشی مستمر برای یافتن زبان مشترک میان باورهای مذهبی و عقلانیت عمومی است.

۶. نقد کتاب لاک، خدا، برابری

به طور کلی مهمترین نقدهایی که بر این کتاب مطرح است را می‌توان چنین برشمرد: نخست برخی نظیر ویکتور نووو بر این باورند که این کتاب هیچ نوآوری ندارد زیرا هر دو ادعای اصلی کتاب یعنی اینکه لاک اندیشه لیبرالی دارد و اینکه این دیدگاه ریشه در باورهای مسیحی دارد پیشتر توسط جان دان مطرح شده بود و بحث‌های والدرون صرفاً آن‌ها را تأیید می‌کند (Nuovo, 2003: 5). نقد دوم این است که والدرون در این کتاب، برداشت یکجانبه‌ای دارد و هدفش دفاع از برابری به هر قیمتی است و همه مواضع پیچیده لاک در خصوص موضوعاتی مانند زنان و طبقه اجتماعی را در خدمت برداشت خود از برابری قرار می‌دهد. سومین نقد این است که او در مبحث توضیح نابرابری‌های اجتماعی همچون نابرابری زنان و مسئله برده‌داری توانسته است نتیجه‌گیری دقیقی کند. چهارمین نقد این است که والدرون لایه‌های متنوع اندیشه لاک را نادیده گرفته است و از تضادهایی می‌گذرد

که در کتاب دو رساله و مقالات لاک وجود دارد و به لحاظ معرفت‌شناسی عموماً قابل جمع نیستند (Zuckert, 2005: 430). پنجمین نقد اینکه والدین نقد منصفانه‌ای از جان رالز ارائه نکرده است. ششمین نقد اینکه والدین در خصوص عدالت کیفری دچار تناقض شده و روش غیرتاریخی که والدین برگزیده عملاً منجر به فهم نادرست از لاک می‌شود (Kingston, 2008: 203). نقد هفتم این است که والدین به این نکته که عقل معمولی انسان قادر است از راه برهان‌های شهودی به وجود خدا و سپس برابری برسد، توجه نکرده است (Miller 2003: 51). نقد هشتم این است که والدین در استدلالش برای ضرورت مبنای دینی برابری دچار اشتباه شده زیرا فرض می‌کند که مسلمانان یا سکولارها بدون مبنای مذهبی قادر به دفاع از برابری نیستند، در حالیکه بسیاری از سکولارها در عمل این ارزش را دنبال می‌کنند (Stolzenberg and yaffe. 2006: 213). نقد نهم این است که تلاش والدین برای دفاع از تفسیر دینی لاک و اینکه برابری بنیادی بدون مبنای مذهبی قابل دفاع نیست بیش از حد بلندپروازانه است.

والدین در پاسخ به برخی از انتقادات گفت تلاش منتقدان برای دفاع از پایه سکولار برابری قابل تحقق نیست و برای اثبات این موضوع که مبنای دینی اجتناب‌ناپذیر است، فضای بیشتری لازم دارد. همچنین اشاره می‌کند که قصد دارد یک اثر مستقل در این زمینه منتشر کند و وعده داد این موضوع را بعداً مفصل توضیح می‌دهد که البته تاکنون توضیحی نداده است. او همچنان بر لزوم مبنای مذهبی برای دفاع از برابری تأکید دارد.

در مجموع، عموم نقدهایی که بر کتاب والدین وارد شده‌اند، از نبود نوآوری و تکرار دیدگاه‌های پیشین گرفته تا تفسیر یک‌جانبه و تقلیل‌گرایانه اندیشه لاک، ناتوانی در تحلیل دقیق نابرابری‌های اجتماعی، بی‌توجهی به تنوع درونی آثار لاک، و نیز برخورد جانبدارانه با دیدگاه‌های رقیب، به‌ویژه جان رالز، حکایت دارد. افزون بر این، روش غیرتاریخی والدین موجب تحریف درک او از لاک شده و در مباحثی چون عدالت کیفری، برابری دینی و توانایی عقل بشری در رسیدن به مفاهیم بنیادین، دچار تناقض یا ساده‌سازی مفرط شده است. گرچه او در مقاله‌ای کوشیده به برخی انتقادات پاسخ دهد و وعده تکمیل بحث در اثری مستقل را داده، اما تاکنون پاسخی قانع‌کننده به چالش‌های وارد شده ارائه نکرده و همچنان بر اولویت مبنای دینی برای دفاع از برابری پافشاری می‌کند.

۷. نقد ترجمه فارسی اثر

مترجم محترم دکتر کاوه حسین‌زاده برای ترجمه کتاب زحمت بسیاری کشیده است و ترجمه‌ای روان و قابل قبول ارائه داده است. ضمن اذعان به حسن سلیقه او در انتخاب این اثر برای ترجمه، در خصوص گزینش برخی معادل‌ها می‌توان با وی مناقشه کرد. به نظر می‌رسد برخی از معادل‌های فارسی که مترجم این کتاب برگزیده محل بحث هستند و نیاز به توضیح بیشتری دارند. برای نمونه در ادامه به چند مورد اشاره می‌شود.

مفهوم «منزلت قانونگذاری» در برابر اصطلاح dignity of legislation (والدرون، ۱۴۰۱: ۷۳) معادل دقیقی نیست. به نظر می‌رسد «شأن قانونگذاری» مناسب‌تر باشد. اصطلاح «مراشدشناسی قانون الهی» برای اصطلاح pragmatic of divine law (والدرون، ۱۴۰۱: ۵۳) نیز منظور را نمی‌رساند. به نظر می‌رسد این اصطلاح جعل والدرون باشد و بهتر بود مترجم توضیحی در مورد آن ارائه می‌داد. مترجم برای دو واژه مختلف civil society- political society (والدرون، ۱۴۰۱: ۸۳) یک ترجمه یعنی اجتماع سیاسی را به کار برده است که ایراد دارد. معادل «قوانین بشری» برای human convention (والدرون، ۱۴۰۱: ۱۰۰) نیز مناسب نیست زیرا کانون‌نشن به معنای قرارداد و یا رویه‌های ناشی از اجرای قوانین است. مترجم دو معادل «انسان» و «بشر» را برای دو واژه man and human (والدرون، ۱۴۰۱: ۱۲۹) برگزیده است که علت این انتخاب‌ها نیاز به توضیح دارند. ترجمه «قصد اخلاقی» برای moral proposition (والدرون، ۱۴۰۱: ۱۳۳) صحیح نیست. احتمالاً «گزاره‌های اخلاقی» یا «ادعاهای اخلاقی» مناسب‌تر باشد. ترجمه «جهمور مردم» برای اصطلاح Community نیز محل ایراد است (والدرون، ۱۴۰۱: ۲۰۸). تعبیر مترجم از پیمان ۱۶۸۹ به عنوان کنوانسیون ۱۶۸۹ (والدرون، ۱۴۰۱: ۲۲۵) صحیح نیست زیرا این پیمان را نمی‌توان کنوانسیون خواند. ترجمه «نظریه‌ی ریشه‌ای حقوق» برای radical theory of right مناسب نیست و مترجم می‌توانست «نظریه رادیکال حق‌ها» را برگزیند. ترجمه «احتمال‌های موجود» برای De facto (والدرون، ۱۴۰۱: ۷۲) و در جای دیگر «فرمانروای بالفعل» برای de facto ruler (والدرون، ۱۴۰۱: ۱۹۴) نیاز به توضیح بیشتر دارد. معادل «قرار دادن و محرومیت» برای inclusion and exclusion چشم‌نواز نیست و می‌توان از «شمول و حذف» استفاده کرد. ترجمه «عملگرایی سیاسی» برای political activism (والدرون، ۱۴۰۱: ۲۰۵) که یک اصطلاح خاص در اندیشه سیاسی است نیاز به ارائه توضیحی از جانب مترجم دارد. علاوه بر این ترجمه «مرسوم» برای orthodox (والدرون، ۱۴۰۱: ۲۸۵) «سروری» برای sovereignty (والدرون، ۱۴۰۱: ۳۰۹) و

واکاوی انتقادی کتاب لاک، خدا، برابری ... (فریدین مرادخانی و حمید یحیوی) ۱۹۳

«احسان و نوع دوستی» برای charity (والدرون، ۱۴۰۱: ۲۶۶) نارساست. استفاده از واژه مضیق به جای مضیق (والدرون، ۱۴۰۱: ۲۲۳) نیز صحیح نیست.

۸. نتیجه گیری

والدرون در این کتاب مسئله برابری اساسی و رابطه آن با اعتقادات مسیحی لاک را بررسی می کند و تفاسیر جدیدی از دیدگاه های لاک در مورد مدارا، بردگی، مالکیت، حقوق بومیان، قانون بینوایان و توزیع امتیاز ارائه می دهد. این کتاب همچنین رویکردهای معاصر به برابری و همچنین تفاسیرهای رقیب از لاک را به چالش می کشد. کتاب والدرون از دو ایده محوری تشکیل شده و در دو قلمرو و از دو جهت قابل توجه است. از یک سو بحث والدرون مملو از پیشنهادات تفسیری خلاقانه در حوزه لاک پژوهی و فهم مسائلی است که لاک با آن روبرو شده است و از سوی دیگر این اثر دربردارنده نظرات روشنگرانه در مورد مشکلاتی است که برابری خواهان کنونی با آن مواجه هستند. تلاش والدرون برای حل یکی از معضلات جهان معاصر از مسیر مواجهه و گفتگوی فعال با میراث فکری الاهیاتی اندیشه سیاسی و توجه به مبانی مسیحی اندیشه لاک برای متفکران دغدغه مند ما می تواند آموزنده باشد.

کتاب برای خواننده ایرانی از جهات متعددی دارای اهمیت است. مهم ترین آن لزوم مواجهه ما با متون مقدس و اندیشمندان گذشته به دور از زمان پریشی است که این کتاب نمونه عالی از این روش شناسی است. علت دیگر اهمیت کتاب برای ما شباهت مباحث ما با پرسش هایی است که در زمانه لاک با آن مواجه بودند و بسیاری از سخنان لاک در این کتاب به منازعاتی که در جهان اسلام با آن مواجه هستیم نزدیک است. دلیل ریاست شوهر بر خانواده، برتری مرد بر زن و عدم برابری بین آنها، نقش مردم در حکومت، نقش و اراده خدا در انتخاب حاکمان بخشهای کوچکی از این موضوعات هستند.

پی نوشت ها

۱. دانش حقوق در ایران ارتباط خود با سایر دانش ها را گسسته و روز به روز نحیف تر می شود. آثاری از این دست می تواند به ما بیاموزد که بسیاری از مباحثی که حقوقدانان ما از آن احتراز می کنند در حوزه حقوق قرار دارد.

۲. او در مورد کانت هم در کتاب دیگری کاری مشابه این به نگارش درآورده و کوشش کرده است مبنایی غیرکانتی برای حقوق بشر و برابری افراد بیاید (Waldron, 2012). (Waldron, 2012).
۳. والدون این بحث را از مک اینتایر الهام گرفته است. مک اینتایر در ۱۹۸۲ در آکسفورد گفته بود براین لاک برای برابری بنیادی و حقوق فردی چنان با محتوای مذهبی آمیخته‌اند که از لحاظ قانونی برای تدریس در مدارس آمریکا مناسب نیست (والدرون، ۱۴۰۱: ۹۲).
۴. تمرکز بر متون اصلی و دوری از تفاسیر متعددی که حول متفکر شکل گرفته عموماً در پژوهش‌های فکری ایرانی طرفداری ندارد. بیشتر پژوهشهایی که در مورد اندیشمندان انجام شده یا با واسطه‌های تفسیری با آن اندیشمند مواجه شده‌اند و یا سودای ترسیم زمینه‌ها بر تمرکز بر متون اندیشمند چربیده است. تمرکز والدرون در این اثر بر روی متون اصلی لاک به جای پرداختن به تفاسیر و منابع دست‌دوم برای ما می‌تواند آموزنده باشد.
۵. والدرون حتی زمانی که درباره عقل دموکراتیک در اندیشه لاک سخن می‌گوید اعلام می‌کند بحث من از عقل دموکراتیک لزوماً به معنای دموکراسی کنونی نیست (والدرون، ۱۴۰۱: ۱۵۵) او چندین بار در کتاب تأکید می‌کند که نباید لاک را با نگاه امروز دید و از آن‌اکرولوژی به شدت پرهیز می‌کند. یکی از این موضوعات مخالفت لاک با رای برابر است (والدرون، ۱۴۰۱: ۲۱۲). در نظر لاک نیازی نیست رضایت صرفاً در قبال رای باشد. مردم در دویست سال قبل حق رای نداشتند و لاک دویست سال از زمانه خود جلوتر نبود. بنابراین باید بین عضویت مردم در یک اجتماع و حق رای فرق نهاد (والدرون، ۱۴۰۱: ۲۱۶).

6. Theological Re-reading of Locke

۷. این مجادله به شکل‌گیری رویکردی تلفیقی در حوزه لاک‌پژوهی منجر شده که با رویکردی میانه، لاک را فیلسوفی می‌داند ایستاده در مرز سنت و مدرنیته و در پی آشتی عقل و ایمان. بر اساس این رویکرد، الهیات، فلسفه سیاسی و معرفت‌شناسی در نظام فکری لاک نه جدا از هم، بلکه در چارچوبی عقلانی و یکپارچه تلفیق شده‌اند. از مهم‌ترین نمایندگان این دیدگاه می‌توان به نیکولاس جولی، داورتز و جان مارشال اشاره کرد. جولی در زیست‌نامه لاک نشان می‌دهد که الهیات بخش جدایی‌ناپذیر فلسفه اوست و حتی استدلال لاک برای وجود خدا ستون اصلی پروژه معرفت‌شناختی‌اش محسوب می‌شود (Nicholas, 1999). داورتز بر پیوند انجیل و نظریه سیاسی لاک تأکید دارد و استدلال می‌کند که الهیات نه پوششی برای پیام سیاسی، بلکه بخشی اساسی از آن است (Dworetz, 1990). جان مارشال نیز در لاک، مقاومت، دین و مسئولیت زمینه مذهبی و فکری زمانه لاک را بازسازی کرده و نشان می‌دهد که چگونه دغدغه‌های دینی و سیاسی او به‌طور متقابل بر یکدیگر اثر گذاشته‌اند (Marshall, 1994). این دیدگاه تلفیقی بر چند اصل استوار است: رد دوگانه‌سازی میان سکولار و الهیاتی؛ معرفی عقلانیت به‌عنوان حلقه واسط میان حوزه‌های مختلف

واکاوی انتقادی کتاب لاک، خدا، برابری ... (فریدین مرادخانی و حمید یحیوی) ۱۹۵

اندیشه لاک؛ توجه جدی به زمینه تاریخی سده هفدهم؛ و فهم لاک به عنوان یک کل واحد که در آن معرفت‌شناسی، فلسفه سیاسی و الهیات به هم پیوسته‌اند.

کتاب‌نامه

نوزیک، رابرت (۱۴۰۲) بی دولتی دولت آرمان شهر. ترجمه محسن رنجبر. تهران: مرکز. والدرون، جرمی (۱۳۹۷) قانونگذاری مفاهیم، نظریه‌ها و اصول. ترجمه حسن وکیلان. تهران: نگاه معاصر.

والدرون، جرمی (۱۳۷۹) فلسفه حق، ترجمه محمد راسخ؛ نامه مفید، شماره ۲۱. والدرون، جرمی (۱۴۰۱) خدا، لاک و برابری (مبانی مسیحی اندیشه سیاسی جان لاک) ترجمه کاوه حسین زاده، تهران: انتشارات طرح نو

- Colman, John. (1983). *John Locke's Moral Philosophy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Cox, Richard H. (1960). *Locke on War and Peace*. Oxford: Oxford University Press.
- De Roover, Jakob, & Balagangadhara, S. N. (2008). "John Locke, Christian Liberty, and the Predicament of Liberal Toleration." *Political Theory*, 36(4), 523–555.
- Dunn, John. (1982). *The Political Thought of John Locke: An Historical Account of the Argument of the 'Two Treatises of Government'*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dworetz, Steven M. (1990). *The Unvarnished Doctrine: Locke, Liberalism, and the American Revolution*. Durham: Duke University Press.
- unt, B. A. (2016). "Locke on Equality." *Political Research Quarterly*, 69(3), 548–559.
- Kelly, P. J. (1991). "John Locke: Authority, Conscience and Religious Toleration." In J. Horton & S. Mendus (Eds.), *John Locke: A Letter Concerning Toleration in Focus* (pp. 133–158). London & New York: Routledge.
- Laslett, Peter. (1988). Introduction to: *Two Treatises of Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Macpherson, C. B. (1951). "Locke on Capitalist Appropriation." *Western Political Quarterly*, 4(4), 550–566.
- Marshall, John. (1994). *John Locke: Resistance, Religion and Responsibility*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Miller, Robert T. (2003). "Servants of One Sovereign Master: Review of *God, Locke, and Equality*." *First Things*, 134, 55–58.
- Jolley, Nicholas. (1999). *Locke: His Philosophical Thought*. Oxford: Oxford University Press.
- Wolterstorff, Nicholas. (1996). *John Locke and the Ethics of Belief*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Nuovo, Victor. (2003). Review of Jeremy Waldron, *God, Locke and Equality: Christian Foundations of Locke's Political Thought*. *Notre Dame Philosophical Reviews*, 2003(5).
- Nuovo, Victor. (2017). *John Locke: The Philosopher as Christian Virtuoso*. Oxford: Oxford University Press.
- Parker, Kim Ian. (2004). *The Biblical Politics of John Locke*. Waterloo, Ontario: Wilfred Laurier Press.
- Pritchard, Elizabeth A. (2014). *Religion in Public: Locke's Political Theology*. Stanford: Stanford University Press.
- Schwartzman, Joshua. (2005). "The Relevance of Locke's Religious Arguments for Toleration." *Political Theory*, 33(5), 678–705.
- Stolzenberg, Nomi M., & Yaffe, Gideon. (2006). "Waldron's Locke and Locke's Waldron: A Review of Jeremy Waldron's *God, Locke, and Equality*." *Inquiry*, 49(2), 197–221.
- Strauss, Leo. (1953). *Natural Right and History*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tate, John William. (2013). "Dividing Locke from God: The Limits of Theology in Locke's Political Philosophy." *Philosophy and Social Criticism*, 39(2), 131–154.
- van Kooten, A. M. (2019). *John Locke's Political Philosophy: Sacred or Secular?* (Unpublished MSc dissertation). University of Edinburgh.
- Waldron, Jeremy, Dimmock, Wai Chee, & Dan-Cohen, Meir (Eds.). (2012). *Dignity, Rank, and Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Waldron, Jeremy. (2017). *One Another's Equals: The Basis of Human Equality*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Zuckert, Michael. (1994). *Natural Right and the New Republicanism*. Princeton: Princeton University Press.
- Zuckert, Michael. (2004). "Perhaps He Was." *The Review of Politics*, 66(4), 615–639.
- Zuckert, Michael. (2005). "Locke: Religion: Equality." *The Review of Politics*, 67(3), 443–471.